

KUR'ANIN KİTAP HALİNE GETİRİLMESİ VE YAYILMASI

Mahmut GÖNDÜZ

İnmemiştir, hele Kur'an bunu hakkıyla bilin;
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için.

Mehmet Âkif ERSOY

A. G İ R İ Ş

Türk ve İslâm düşmanlığı ile tanınan İngiliz Başbakanlarından William Gladston (1809 — 1898) un 1876 tarihinde, İngiltere Parlamentosunda, «insan olduğuma utanç duyuyorum; çünkü Türk de insandan sayılmaktadır. Türklerin kötülüklerini Dünya yüzünden kaldırmanın tek yolu vardır; o da vücutlarını yer yüzünden kaldırmaktır,» sözlerinden sonra, elinde tuttuğu Kur'an-ı Kerim'i Parlamento üyelerine göstererek «Bu kitap yeryüzünde durdukça, insanlar huzur ve sükûna kavuşamayacaklardır» dediği bilinmektedir. Bu sözlerin söylenmesinden ve tahakkuku uğrunda büyük çabaların sarfedilmesinden bu yana, yüz yıla yakın bir zaman geçmiş sayılır. Türkler hâlâ yeryüzünde şerefle yaşamakta ve onları kendi tarafına çekmeğe çalışanlar ise gün geçtikçe artmaktadır. Batılıların ettikleri bütün fitne ve fesat tohumlarına ve her alandaki çetin uğraşlarına rağmen, Kur'an'a inanan ve onu kalplerinin en derin yerinde saklayanların savaşı ise, yedi yüz milyona varmak üzeredir.

Zaman ve olaylar kesinlikle doğrulamıştır ki, okuyanların gönüllerini fetheden, hayat ve ahlâk umdelerinin ilâhî kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, hiç bir devirde ve hiç bir şekilde insanların huzur ve sükûnunu bozucu bir rol oynamamıştır. Tam tersine, kişi olsun, toplum olsun, ona sarılanlar gerçek mutluluğa erebilmişlerdir. W. Gladston gibi iftiracılar, kabirlerinden başlarını kaldırp ta kendi inandıkları din ve kitaplara bağlı kalan torunlarının Dünyayı ne derece huzursuz ve içinden çıkılmaz kötü durumlara soktuklarını görmüş olsalardı, utançlarından —belki de— kendi dinlerini bırakır, İslâmlığa dönerlerdi.

Yüzyıllar boyunca ve özellikle son yüzyıl içinde, bir çok felâketlerin ve akıtılan masum kanların sebeplerinin başında, Allah'ın kullarının insan-

lık ve yaşama haklarını gasbeden ve onların vicdanlarına saldıran Hristiyan ve Yahudilerin kirlî niyet ve maksatlarının geldiğini artık bilmeyen kalmamıştır. Bu kavga ve tasallutun önü hâlâ da alınmış değildir. Doğuşundan za manımıza kadar, İslâm Dinine karşı, Musevilik ve Hristiyanlık mensupları tarafından amansız bir savaş açılmıştır. Bu savaş, genellikle, (1) askerlik, (2) Siyaset, (3) İktisat, (4) Psikoloji ve (5) propaganda alanlarında görülmektedir.

Dikkat edilirse, ilim ve fikir alanında, Müslümanlıkla savaşa girme plana alınmamıştır. Bu alanda müslümanlıkla başa çıkamayacaklarını anladıklarından, işi dolambaçlı, hileli yollara dökmüşlerdir. Kısmet olursa, bu konuyu, ilerde, diğer bir yazımızda açıklamaya çalışacağız. Şimdilik, söylediklerimizle yetinip yazımızın asıl konusuna geçelim.

B. KUR'AN NEDİR?

1. Yalnız İslâmların değil, bütün insanlığın kurtarıcı, yol gösterici kutsal kitabı olan Kur'an'ın, söz olarak çeşitli anlamları vardır. Özet olarak, «toplamak, katmak, bir araya getirmek, usulüne göre okunması gereken kitap» anlamlarını verebiliriz. Bundan, bütün müslümanların, hatta bütün insanların okumaları hususunda manevî bir temennî, istek anlamını çıkarmak ta mümkündür. Kur'anı ezberleyen ve usulüne göre okuyup başkalarına öğretenlere «Kurra» denir.

2. Kur'an-ı Kerim, Milâdın 610'uncu yılı Ramazan ayının Kadir gecesinde inmeye başlamış, Hazret-i Muhammed'in vefat tarihi olan 632 yılına kadar, 23 yılda tamamlanmıştır. Kitap olarak 114 sûre, 6666 âyettir. İnsanların maddî ve manevî, dünya ve ahiret mutluluğu hususunda, her türlü ahlâk ve sosyal yaşama kurallarını ihtiva eden Kur'an âyetlerinin temel konularını, büyük bilgin Şeyh ül - İslâm İbna Kemal (1468 - 1533)'in şu şiirini beilemek suretiyle hatırdâ tutmak mümkündür:

Bilmek istersen eğer, adât-ı âyatı,
Cümlesi altı bin altı yüz altmış altı.

Bindir vaad beyanında, anın bini vait,
Bindir emr-i ibadat, bini nehy ü tehdit.

Bini emsal ü iberdir, bini ahbâr ü kısas,
Beş yüz âyatı, helâl ile harama muhtas,

Buldu yüz âyatı, tesbih ü duada çî-rûsuh,
Altmış altısı dahi âyat-ı nasih ü mensuh...

Şiirden anlaşıldığı üzere, Kur'anın âyetleri konulara göre şöyle bölünmüştür :

1000	Âyet	Vaad
1000	»	Vaid
1000	»	İbadet emirleri
1000	»	Nehiy ve tehdit
1000	»	Misaller ve ibretler
500	»	Helâl ve haram
100	»	Tesbih ve duâ
66	»	Nasih ve mensuh

6666

Toplam

Bin dört yüz yıldır, sayısız bilgin ve düşünürler, Kur'anın bu konularını, kendi bilim dalları bakımından ele almış, incelemiş, bu alanda ölmez eserler meydana getirmişlerdir. Kur'an-ı Kerimle meşgul olan bu kimse-lerden, kurrallar, okunması, kelime ve hareketlerinin telâffuzu ile; dilci-ler, Arapça kelimeleri ve türevleri ile; edebiyatçılar, fesahat ve belagatiyle; tefsirciler, sözleri ve anlamlarıyla; kelâmcılar, akla dayanan delilleri ve tevhid hükümleriyle; usul-ü fıkıhçılar, hukukî hükümler çıkarmakla; fıkıh-çılar, hikâye ve kıssaları ile; Vaizler, mesel, ibret ve temsilleri ile; ahlâk-çılar ve düşünürler de fazilet ve kemal konuları ile uğraşmış ve insanla-rın mutluluğu için hükümler çıkarmışlardır.

3. Kur'an-ı Kerim'in ilk âyeti, Alak Sûresinin «Oku! İnsanı bir kan pıhtısından yaratan ve ona kalemle yazmasını, bilmediğini öğreten kere-mi sonsuz olan Rabbinin adıyla oku!» âyeti; son âyeti ise, Hazret-i Mu-hammed'in Veda Haccı'nda inen Maide Sûresinin 5'inci, «Bugün dininizi ikmâl ettim, size nimetimi tamamladım ve sizin için İslâmî din olarak seç-tim.» âyetidir. Değerli din bilgini Osman Keskiöglü, «Kur'anı Tarihi (İs-tanbul: Nebioğlu Yayınevi) adlı kitabında (303. s.) diyor ki:

«Kur'anı Kerim açık âyetler, parlak deliller, sarih hüccet ler, aydın bürhanlar, yüksek kanunlar, düzgün nizamlar, uy-gun düsturlar mecmuasıdır. O, doğru haberler, tesirli kıssalar, ibretli vaazlar, mükemmel edeplerle doludur. O, halkı islâh için Hâlikin bir düsturudur. Yerdeki hidayet için gökten gelen nur-dur. O, nezih duygular, fazilet hisleri kaynağıdır. O, dünyanın su-retini, tarihin akışını değiştirmiştir. Bedbaht insanlığın kurtar-mış, dünyanın suretini, tarihin akışını değiştirmiştir. Bedbaht insanlığı kurtarmış, dünyayı yeniden yaratmışa çevirmiştir.

Kur'anı Kerim, maksat ve gayesi, lâfız ve üslûbu, mâna ve muhtevası itibariyle mucizdir.

Gayesi itibariyle mucizdir: Çünkü onun teşrii ebedidir. Ta-limatı muhkemdir. Hükümleri parlaktır. Edebi üstündür. Ahlâkı tezhîp, eder. İrşadâtı bütün halka şamildir. Hikâyeleri ibret veri cidir. Hikmeti yerindedir. Fazilet destanıdır.

Üslûbu itibariyle mucizdir: Zira elfazın en tatlısını seçer. Terkiplerin en sağlamını kullanır. En güzel kelimeleri, en mükemmel bir nizamla işler ve en tatlı ahengi verir. İnci dizisi gibi dizilmiş sözlerdir. Teşbihleri en parlaktır. Bozuk ve kaba şeyler yoktur.

Mâna itibariyle mucizdir: Çünkü nefsin mutmain olacağı mânâlar ondadır. Ruhları sarar. Kalplere zühdü takva doldurur. Gö-nüllere şifa verir. Kur'an yalnız belâgatı lâfziyeden kuvvet almaz. Belâgatı lafziye tekrarlana tekrarlana eskir. Halbuki Kur'an böyle mi? O okundukça tazelenir. Ruhlara işler. Ruhlar ona sarılır.

Kur'an tükenmez bir fazilet ve ilham, feyz ve ümit, kuvvet ve rahmet kaynağıdır. Her Müslüman ona başvurur. Her kalp ona bağlıdır. Dünyada en çok okunan kitap O'dur. Hangi edebî esere bu kadar okunmak şerefi nasip olmuştur? Etrafında burca eser yazılıp kendisiyle bu kadar meşgul olunan başka bir kitap yoktur. Bu da Kur'anın bir mucizesidir.»

C. KUR'AN—İ KERİM'İN EZBERLENMESİ VE YAZILMASI

Kur'an, hiç bir âyeti değiştirilmeden, günümüze kadar olduğu gibi muhafaza edilen, noksansız tek kutsal kitaptır.

İnsanlığın barışı için, bütün temel ilkeleri, sosyoloji, ticaret, aile ve genel hukuk kurallarını içine alan Kur'an, Cebrail adındaki melek aracılığı ile âyet âyet indikçe, Hazret-i Muhammed onları, tahta, hurma yaprakları, taş, kemik, deri veya papirüsler üzerine, Vahiy kâtiplerine yazdırır, ayrı zamanda ashabına ezberletirdi. Hazret-i Muhammed, inen her âyetin hangi sürenin hangi kısmına ait olduğunu, ezberlenmesini ve yazılmasını bildir-diğinden, Kur'anda bir noksanı ve tertip hatası yoktur.

Hazret-i Muhammed'in vefatından sonra, Kur'anın bütün sureleri sayfalar halinde yazılmış ve çoğaltılmış olarak ashabın elinde bulunmamakla beraber, yüzlercesinin de ezberine idi. Ashab içinde, inen âyetlerin nerede, ne maksatla, nasıl indiğini bilenler de az değildi Kadın ve çocuklardan bile, Kur'anı ezbere bilenler vardı. Esasen, okuma ve yazma bilmeyen Arapların ezberleme kabiliyetleri yüksektir. Hatta bununla öğünürler.

Ç. KUR'AN—İ KERİM'İN TOPLANMASI

1. Hazret-i Ebû Bekir Sıddık'ın halifeliği sırasında (632 — 634) yapılan savaşlardan Yemame'de, müslümanların verdikleri şehitler arasında yüzlercesinin Kur'anı ezberleyen hâfızlardan olduğu görülmüştü. Savaşlar-

da şehit sayısı arttıkça, hafızların sayıları da azalıyordu. Bu durum endişe yaratmıştı. Bundan büyük üzüntü duyan Hazret-i Ömer, birgün Hazret-i Ebu Bekir'e: Hafızlardan bir hayli kişi şehit düştü. Diğer savaşların her birinde de bu kadar hâfız daha şehit düşerse, ortalıkta Kur'anı ezbere bilen kalmayacak. Bu arada, Kur'andan bazı âyetler unutulacak olursa, bunları hatırlayacak kimse bulunmayacak. Ben, Kur'an âyetlerinin bir araya toplanmasında fayda görüyorum. Hemen emir buyurulsa da, öyle yapılsa.» diye telkin ve teklifte bulundu. Önce tereddüt eden, fakat daha sonra bu işin yapılması gerektiği kanaatine varan Hazret-i Ebû Bekir, o zamana kadar ayrı ayrı sayfalar halinde, ashabın elinde bulunan Kur'anın toplanarak bir araya getirilmesi görevini, ashabdan Zeyd İbni Sabite verdi. Zeyd İbni Sabit, zamanının çoğunu Hazret-i Peygamberin vahiy kâtipliğinde geçirmiş, hâfızası kuvvetli, bir kaç dil bilir, bilgin bir kimse idi. Bu bilgin, Kur'anı ezbere bilmesine rağmen, hiç bir şüpheye ve yanlışlığa yer vermemek için, Kur'anı ezbere bilenleri bir kurul halinde toplamış, okuduklarını eldeki sayfa ile karşılaştırmak suretiyle, eksikleri tamamlamıştır. Bu arada, bir takım şahitler ve belgeler de gözden geçirilmiştir. Kesin şekli tesbit edilen Kur'an sayfaları, daha sonra bir araya getirilerek Halife'ye teslim edilmiştir. Bu kadarla yetinmeyen Halife Hazret-i Ebû Bekir Siddik, Medine'de bulunan bütün ileri gelen ashabı toplayarak, Kur'an âyetlerini son bir kere daha, teker teker okutmak suretiyle dinletmiş, kimsenin itirazı görülmeyince aynen kabul ve tasdik etmiştir.

Hiç şüphesiz, bu büyük bir hizmetti. Ancak, Kur'anın sûreleri bugün elimizde bulunduğu şekilde tertiplenmemiştir. Bu Kur'an, Hazret-i Ebû Bekir'in vefatından sonra Hazret-i Ömer ve Osman'a ulaştı. İslâm dininin yayılma sınırları da genişlemiştir. İlk, İslâm ülkelerinde Kur'anın sûre tertibi, okuma ve lehçe farklarına kimse önem vermiyordu. Ancak, hicretin 25'inci yılından sonra, bu hususlardaki değişiklikler yüzünden bir takım anlaşmazlıklar baş gösterdi. Hattâ, Kur'anın lûgat ve eda farkları yüzünden, kan dökülmesine ramak kalmıştı. Bu durumdan üzüntü duyanlar, telâşa düşenler sorunu Halife Hazret-i Osman'a açtılar. İşin önemini kavrayan Halife, Medine'de bulunan bütün ashabı toplantıya çağırarak onlara durumu ve ilerde doğabilecek sakıncaları açıkladı. Her müslüman memlekette esas tutulabilecek bir mushaf tertibi ile, okumada Kureyş lehçesinin ve yazılışının örnek (esas) tutulması gerektiğini belirtti. Bu zamana gelinceye dek, Kur'anın yedi harf üzere okunduğu bilinmektedir. Bunu, Hazret-i Muhammed sağlığında «Kur'an muhakkak ki yedi harf üzerine indirilmiştir» hadisiyle bildirmişti. Bu ifadedeki «harf» sözü üzerinde İslâm bilginleri çeşitli görüşler ileri sürmektedirler. Netice olarak şu anlaşılmaktadır ki, Kur'an indiğinde, Arapçanın belli başlı yedi lehçesi vardı. Kolaylık olmak üzere Kur'anın bu yedi lehçe ile de okunması kabul edilmişti. Hazret-i Muhammed, Kureyş

lehçesini kullanmıştır. Bu yedi lehçeden ayrı, Arapça konuşan veya Arap olmayan kavimlerin yapacakları hatalar ve karşılaşacakları güçlükler göz önünde bulundurularak, Kureyş lehçesi ve yazılışı esas olarak alınmıştır.

Halifenin emri üzerine, bu sefer yine Zeyd İbni Sabit'in başkanlığında, bir kurul teşkil edildi. Hazret-i Ebû Bekir zamanında toplattırılıp, Hazret-i Hafsa'da saklanmakta olan mushaf getirtilerek, sûrelerin birbirlerine olan ilgileri, uzunluk ve kısalıklarına göre yazılmaları suretiyle yeniden tertiplenmesine ve her surenin başına «besmele» konulmasına karar verilmiştir. Uzun çalışma ve tartışmalardan sonra, kabul edilen tertip, lehçe ve yazı şekline göre yeniden yazılan Kur'an, bir kitap haline getirilmiştir. Bundan çıkarılan suretlerden biri Hazret-i Osman'a verilmiş, diğerleri Şam, Küfe, Basra, Yemen, Bahreyn ve Mekke'ye gönderilmiştir. Bu nüshalardan ayrı olan diğer bütün mushaflar, Halife'nin emriyle, ortadan kaldırılmıştır. Bu gün elimizde bulunan bütün Kur'an-ı Kerim'ler bu nüshalardan aynen kopya edilmişlerdir.

Kur'anın bütün âyetlerinin, Hazret-i Muhammed'in sağlığında, tamamen yazılmış ve ezberlenmiş olduğunu belirtmiştik. Zeyd İbni Sabit, Abdullah İbni Mesut, Ubey İbni Kâab gibi vahiy kâtipleri, inen âyetleri, Peygamberin emri ile yazmakla birlikte, ezberden de biliyorlardı. Hattâ, Zeyd İbni Sabit'in elinde bulunan Kur'an sayfaları Hazret-i Muhammed'in huzurunda okumuş, gözden geçirilmişti. Bu sebepten, Kur'anda, Tevrat ve İncil gibi diğer kutsal kitaplarda görülen değişiklik ve ayrılıkları bulmak mümkün değildir.

Kur'anın bu özellik ve müstesna durumunu, İslâmlık düşmanı, mutaassıp Batılı büyük yazar ve düşünürler de kabul etmektedirler. Bunlardan biri olan İngiliz yazarı Sir William Mair (1819 — 1905), **Hazret-i Muhammed'in Hayatı** adlı eserinin giriş kısmında, Kur'anın toplanması ve yazılışı hakkındaki uzun tartışması sonunda şunları söylemektedir:

«İtminan ile söyleyebileceğimiz netice şudur: Zeyd ve Osman'ın mushafı yalnız dikkatle yapılmış değil, belki, vakıaların delâlet ettiği veçhile, tam ve kâmilidir. O'nu cem edenler vahiyden hiç bir şey ihmal etmiş değildirler. Yine böylece, en kuvvetli delillere dayanarak tekiden söyleyebiliriz ki, Kur'andan her âyet, Muhammed'in okuduğu gibi dikkatle, doğru olarak zaptolunmuş ve harekelenmiştir.»

2. İslâmlığın, gün geçtikçe, dil, ırk ve sosyal düzen bakımından ayrılıklar gösteren, birbirinden uzak coğrafi bölgelerdeki kavimler arasında yayılması, Kur'an nüshalarının pek çok sayıda artmasını gerektirmiştir. Bu durum, güzel sanatların bir kolu sayılan hattatlık, cildcilik, yaldızlama sanatlarının doğmasına yol açmıştır. Her devirde, İslâmlar arasında on bin-

lerce hâfız yetiştiği görülmüştür. İlk zamanlarda hâfızlar, ezberledikleri Kur'an âyetlerinin emir ve mânalarına göre hareket eden ve dinin yayılmasında büyük hizmetler gören yüksek kişilerdi.

Hazret-i Osman zamanında yazdırılan Kur'anların noktaları ve hareket (aksan) işaretleri yoktu. Bu husus, Araplar için bir güçlük göstermiyordu. Daha sonraları, Arapça bilmeyen müslüman kavimlerin, noktasız, hareket-siz Kur'an okumaları güçlüğü başgösterdiğinden, Hicretin I. Yüzyılı sonlarına doğru, Kur'an yazısında bir takım noktalama ve hareket işaretleri kabul edilmiştir. Bu sayede, Kur'anın herkes tarafından, hatasız okunması sağlanmıştır.

D. KUR'ANIN YAYILMASI

Günümüze gelinceye kadar, yeryüzünde hiç bir kitap, Kuran-ı Kerim derecesinde insanların kalbinde ve fikrinde yer etmemiş, tutulmamıştır. İndirilmesinden hemen sonra insanlar arasında sür'atle yayılan ve onların davranışlarını köklü şekilde etkileyen bu kutsal kitabın, bundan sonra da dünya durdukça, aynı alâka ve saygıyı göreceği şüphesizdir. Hazret-i Muhammed'in sağlığında Arap yarımadası sınırlarını aşan Kur'an-ı Kerimin hükümleri, Dört Halife, Emeviler ve Abbasiler devrinde de Asya, Afrika ve Avrupaya yayılmıştır. Son zamanlarda Amerika Kıt'asında da büyük etkiler gösteren ve hayranları çoğalan Kur'anın, yüzyıllar boyunca süren yayılışını şöyle özetleyebiliriz:

1. Dört Halife Devri.

a) Büyük Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'in vefatından sonra, Müslümanlar arasında yapılan seçimle iş başına getirilen kimseye «Halife» denir. Bu şekilde seçilen ilk dört halife, Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali hazretleridir. Bunlar Hazret-i Muhammed'in en yakın arkadaşları olup, ah-lâk, cömertlik, Allah'a bağlılık, insanlık sevgisi ve bilgi yönünden yüksek kişilerdi. Halifeliğin siyasî maksat ve ihtiras haline getirilmesi Hazret-i Ali devrinde olmuştur. Bu ihtiras, Emeviler Devletini kuran Muaviye ile gerçekleşmiş, Abbasiler Devleti ile devam ettirilmiştir.

b) Hazret-i Muhammed'den sonra, iki yıldan biraz fazla (632 — 634) halifelik yapan Hazret-i Ebû Bekir zamanında, mücadele daha çok türeyen yalancı peygamberlerle, zekât vermeyen ve dinin isteklerini yerine getirmeyenlerle olmuştur. Bu arada Suriye sınırları aşarak Bizans'la temasa geçilmiş, İmparator Heraklyus'un orduları perişan edilmiştir.

c) İkinci halife seçilen ve on yıl, altı ay (634 — 644) bu makamı işgal eden Hazret-i Ömer zamanında, İslâmlar büyük fetihlerde bulunmuşlardır. İran fethedilmiş, Suriye, Irak, Mısır ele geçirilmiş, İsfahan, Horasan, Kudüs İslâm memleketi haline getirilmiştir.

Hazret-i Ömer, Kur'anın yayılmasına büyük önem veriyordu. Çarşı, pazarı gezen Halife, halka Kur'an okur, onların güçlüklerini çözerdi. Kur'anın öğretilmesi, yayılması için maaşlı öğretmenler, okuyucular tayin edilmişti. Yöneticiler, subaylar, Kur'anı öğrenmek ve öğretmekle yükümlü tutulmuşlardı. Kur'anın okunması, telâffuzu ve anlaşılması için, edebiyat, dilbilgisi dersleri konulmuştu. Hindistanın yetiştirdiği büyük bilginlerden Şah Veliyullah Hazret-i Ömer'in bu yoldaki çabalarını şu sözlerle anlatır: «Bugün, Müslümanlar arasında, Kur'anı okuyan her kişinin Hazret-i Ömer'e büyük minnet ve şükran borcu vardır.»

ç) III. Halife Hazret-i Osman zamanında (644 — 656), İslâm dini Mısır'ın batısına uzandı, Trablusgarp (Libya) ve Kıbrısta kendini tanıttı. Kafkasya ve Ermenistan'da da Kur'an okunuyordu.

d) IV. Halife Hazret-i Ali zamanı (656 — 661) daha çok iç ayaklanmalar ve karışıklıklarla geçtiğinden İslâmlığın yayılması duraklamış sayılabilir. Fakat, Hazret-i Ali'nin, bizzat Kur'an yazmada ve İslâmlığın kökleşmesindeki büyük hizmetleri aslâ inkâr edilemez.

2. Emeviler Devri.

Emeviler Devleti (Saltanat) nin kurucusu olan Muaviye (661 — 680) zamanında, yapılan yeni fetihlerle, İslâm dini Afrika'da Tunus, Cezayir, Fas'a, Asya'da Amu nehri, Buhara ve Afganistan'a kadar yayılmıştır. Denizden ve karadan Bizans şehirleri, bu arada İstanbul da kuşatılmıştır.

Sonradan Halifelik makamına geçen Abdülmelik, Velîd, Ömer İbni Abdülaziz zamanlarında Afrika'da ve Asya'da fetihler devam etmiş, İspanya ele geçirilerek, Kur'an hükümlerinin Pireneleri aşarak Fransaya kadar girmesi sağlanmıştır.

Kur'anın yayılması ve öğretimi hususunda Emevilerin büyük hizmetleri olmuştur. Basılan madenî paralara âyet yazılması, zenciler arasında Kur'anın tanınması ve Avrupa dillerine çevrilmesi Emeviler devrinde başlar.

3. Abbasiler Devri

Abbasî Halifeleri zamanında (750 — 932), İslâmlık daha çok Anadolu'da. Orta Asya'dan Çin'e ve Hindistan'a doğru yayılmıştır. Kur'an tefsiri ve hâmislerde uğraşan ve çoğu Türklerden gelen büyük bilginler, filozoflar bu devirde yetişmiştir. İmam Gazalî, Buharî, İbni Sina, Farabî Abdülkadir Geylânî gibi... Bu devirde İslâm memleketlerinde, bütün ilimleri öğreten, Dünyanın en büyük ilim merkezleri kurulmuştu. Bağdat, Buhara, Kahire, Endülüis bunların başında gelir. Diğer yönden, Kur'andan bir takım hukukî ve sosyal esaslar, içtihatlar çıkaran ve günümüze kadar süregelen mezhepleri kuran Ebû Hanife, Malik, Hambel ve Şafii gibi büyük imamlar da bu devirde yetişmişlerdir.

4. Diğer milletlerde.

Emevîler devrinde müslümanlığı kabule başlayıp, özellikle Abbasiler devrinde sayıları daha çok artan Arap olmayan diğer müslüman devletlerin, Kur'anın öğretilmesi, eğitimi ve yayılmasında büyük ve önemli etkileri bulunduğu şüphesizdir. Çoğunlukla Türk olan bu devletler içinde Tahirîler (820 — 872), Saffarî (867 — 908), Sâmânîler (874 — 999) gibi küçük devletlerin yanı sıra, İslâmîliğin Asya'ya yayılıp kökleşmesinde büyük hizmetleri geçen Gazneliler, Selçuklular imparatorluklarını saymalıyız. İslâmîliğin Doğu Avrupa'ya yayılmasında ve Orta Doğu memleketlerinde tutunmasında, Osmanlı Türklerinin pek büyük yardımları olmuştur.

E. KUR'ANIN ÖLKELERE YAYILIŞ ŞEKLİ

1. Kur'an Afrika'da.

Kur'anın ilk nüshaları, Emevî Halifesi Abdülmelik zamanında Kuzey Afrika'da görülmeye başlanmıştır. Bu sırada, müslümanlara karşı koymak isteyen Berberîler, Kur'anın yüksek faziletlerine ve Müslümanların ahlâk niteliklerine hayran kaldıklarından İslâmîliği sür'atle kabul etmişlerdir. Bu bölgelerde yaşayan Berberîlere Kur'anı ve İslâm dinini öğretmek için bilginler, fakihler gönderilmiştir. Bunun neticesinde, Kur'an Sudan'da, Habeşistan'da, Nijer nehrinin kuzeyindeki memleketlerde, zenciler arasında okunmuştur. Kur'anın Mısır'a girişini daha önce anlatmıştık. Mısır, Fatimîler, Eyyubîler, Tulunoğulları, Akşitoğulları (İhşit) devirlerinde de Kur'anın yayılmasında, Afrika içlerine kadar etki göstermesinde önemli hizmetlerde bulunmuştur.

2. Kur'an Avrupa'da

Kur'an Avrupa'ya Emevî Halifesi Velîd zamanında girmiştir. Kuzey Afrikanın fethiyle, bu karanlık ülkeye uyanıklık, refah, adalet ve yüksek ahlâk girmiştir. Emevî Valisi Musa İbni Nusayr burada bir çok ıslâhat yapmış, medreseler, imalâthaneler açmış, ticaret ve sanayi geliştirmişti. Bu sırada İspanya'da hüküm süren Got Krallığının feci durumundan şikâyet edenlerin ısrarlı isteği üzerine, Musa İbni Nusayr, komutanlarından Tarık İbni Ziyad'ı İspanya'ya göndermiştir. (717). Kendi adıyla anılmakta olan Cebel-i Tarık'a çıkan Tarık, kısa bir süre içinde İspanya'yı fethetmiştir. Daha sonraları Pirene dağlarını aşarak Fransa ortalarına kadar taraftar kazanan Kur'an, İspanya'da, yedi yüz yıl, milyonlarca müslümana rehberlik etmiştir.

3. Kur'an Asya'da

XIII. Yüzyılın başlarından itibaren vuku bulan büyük Moğol akınlarına ve tahribatına rağmen, Kur'anın eğitim ve öğretimi durmamıştır. Cengiz Han'dan sonra gelenler, özellikle XIII. Yüzyılın yarısından sonra, İslâmîliği

kabul eden Moğol Hanları, Kur'anın büyüklüğü önünde boyun eğmiş ve onun en çetin koruyucusu kesilmişlerdir. Daha sonraları müslüman Türkler (Özbekler), tüccarlar yardımıyla, Kur'an Rusya'da ve Bulgarlar arasında etkisini göstermiştir. İslâmîliğin bu sıralarda Endonezya'ya, Seylan Adasına geçtiği görülmektedir.

4. Kur'an Diğer Ülkelerde.

a) Kur'an-ı Kerim.— Batılılar tarafından, esaslı olarak XIX. Yüzyılın ilk yarısından sonra ele alınmış ve üzerinde incelemeler yapılmıştır. Kur'an günümüzde, dünyanın bellibaşlı kırktan fazla diline çevrilmiş bulunmaktadır.

I. ve özellikle II. Dünya Savaşı sonunda, Kur'an, Batı'da büyük hayranlar, taraftarlar kazanmıştır. Eskiden beri Batılılarda süregelen Kur'an düşmanlığının artık yerini akıl ve insafa terkettiğini söyleyebiliriz. Her gün üç kişinin İslâmîliği kabul ettiği İngiltere ve İslâm cemiyetlerinin kurulduğu Almanya bir yana, 1930 yılında, sayıları sadece yüzlerle ifade edilen müslümanların bu gün üç milyonu aştığı Birleşik Amerika'yı örnek gösterebiliriz.

Amerika'da müslümanlık, bilinen sebeplerden ötürü, daha çok zenciler arasında yayılmaktadır. Beyazlardan da, Kur'ana karşı ilgi gösteren ve hayranlık duyanların sayılarının gün geçtikçe arttığı bilinmektedir. On yıl kadar önce, Amerika Birleşik Devletlerinde en çok okunan dergilerden biri olan **Reader's Digest**'te, James A. Michener tarafından yazılmış «Yanlıı Anlaşılan Din : İslâmîlik» başlığını taşıyan uzun bir etüd çıkmıştı. Daha sonra, Utah Üniversitesinde de, İslâm dini hakkında bir takım araştırmalar yapılmıştır. Bu arada, İTürkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan, İslâm Dini ve Kur'an hakkında bazı sorular sorulmuş ve karşılıkları verilmişti. Amerika'da 1950 yılında sayıları bir kaç olan cami, mescit gibi tesisler. Washington'da İslâm Kültür Merkezi'nin açılmasından sonra, günümüzde, Kur'an kursları ile birlikte, yüzü aşmıştır. Bundan, ilerisi için büyük ümitler beklemekte haklı sayılabiliriz.

Son 10 — 15 yıl içinde yapılan incelemelerde ve Kur'an tercümelelerinde İslâm dini hakkında daha derin ve ilmî temellere dayanılması, Batılılarda, Kur'anın Allah sözü olduğuna ve onun insanlara barış, mutluluk ve düzen getirici faziletlerine olan şüpheleri ortadan kaldırmak için atılan geniş adımlar sayılmaktadır.

b) Kur'an tercümeleleri.— Kur'anı ilk olarak, Batı dillerinden Lâtinceye çeviren Pitrus Narabbes adındaki bir Fransız rahibidir. Tercümeğe 1141 yılında başlanmıştır. 1157 yılında vefat eden bu papazın eseri yarım kal-

mıştır. Bu tercüme, daha sonra, İngiliz Robert of Retina ile Dalmaçyalı bir Alman olan Hermann tamamlamıştır. Bu kitap, dört yüz yıl bir manastırda gizli tutulmuş, Hıristiyanlık taassubu yüzünden kimse yayınlamaya cesaret edememiştir. Nihayet, Theodore Bibliander adlı bir kitapçı, 1543 yılında, bu tercüme, İsviçre'nin Basel şehrinde yayınlatabilmiştir. Daha sonra bu tercümenin İtalyan, Alman, Felemenk dillerine çevirmeleri yapılmıştır.

Batı dünyasının müslümanlığın doğusundan yakın zamanlara kadar uzun yıllar boyunca, büyük bir Hıristiyanlık taassubu ile, Kur'anın tercümesini ve İslâmın tetkikini şiddetle yasakladığı bilinmektedir. Batı'da, Kur'anın tetkiki ancak beş yüz yıllık bir tarihe kadar gider. İlk gizli den gizliye yapılan incelemeler, kilise korkusunun ve taassubun zayıflamasından sonra artmış, ciddi ve ilmî bir mahiyet almaya başlamıştır. Batı'da ilmî tetkik zihniyeti geliştikçe, Kur'an ve müslümanlık hakkındaki tetkikler ve yayınlar genişlemekte, çoğalmaktadır.

Şunu söylemek gerekir ki, Kur'an ve İslâmlık, Hıristiyanlarda olduğu gibi misyonerlik teşkilâtı sayesinde, para ve kandırmalarla, zorla tanıtılmış ve yayılmış değildir. Hıristiyanların bütün teşkilât ve imkânlarıyla harcadıkları bütün çabalara, rekabete rağmen, İslâm dini kendi kendine yayılmakta ve gelişmeler kaydetmektedir. Bilindiği gibi, İslâm'da din propagandası ve zorlama yoktur. Kur'an bunu şiddetle yasaklar. Günümüzde bile, Hıristiyan misyonerleri dünyanın bir çok yerlerinde kol gezmekte ve insanların vicdanlarına tasallut etmekten vazgeçmemektedirler. Zamanımızın büyük tarihçi ve sosyoloğu olan İngiliz yazarı Herbert George Wells (1866 — 1946), bu hususta diyor ki:

«Avrupalılar içinde Kur'anı tetkik edenler azdır. Bu bilgisizlik yüzünden, ona batıl isnatlarda bulunmaktadır. Kur'an, Allah'ın emirlerine tevfikân, Müslümanları en sıkı kardeşlik bağları ile bağlamış ve böyle bir kardeşlik vücuda getirmiştir ki, ırk, renk, dil ayrılıklarının üstündedir.

Hıristiyanlar arasındaki, kardeşlik bağlarını, İslâm kardeşliği ile kıyaslamak mümkün değildir. Müslümanları Madenler bilgisi (Minearoloji), geometri, astronomi, mimarlık, güzel sanatlar ve felsefeyi geliştirmeğe sevkeden zafer, ancak Kur'anın insanları birleştirerek onları fazilet ve irfan servetini elde etmeğe sevketmesinden ileri gelmektedir.»

Kur'an üzerinde, Batı'da en çok İngilizler, Almanlar ve Fransızlar çalışmışlardır. Bu çalışmalar, millet ve yazarların gayelerine göredir. Fransızlar ve İngilizler, daha çok sömürgelerindeki müslümanlardan ötürü İslâmlık ve Kur'anla ilgilenmişlerdir. Almanların etüdleri, ise, ilmîdir. Her ne

maksat ve şekilde olursa olsun, bu çabalar boşuna gitmemiş, İslâmın lehinde olmuştur. Bu arada, Kur'an ve İslâm dinini tetkik neticesinde İslâmlığı kabul edenler de az değildir. Bunları başında İngiliz yazarı Marmadock Pickthall gelir. İslâmlığı kabulünden sonra, 1930 yılında yayınladığı **The Meaning of the Glorious Koran** (Kur'an-ı Kerim'in Anlamı) adlı Kur'an tercümesi bugüne kadar bir çok kereler basılmıştır.

İngilizce Kur'an tercümeleri arasında, 1734 yılında, George Sale (1697 — 1736) tarafından yapılan tercüme de önemlidir. 1738'de, Fransız müstetiriki M. Savory'nin yaptığı Kur'an tercümesi, 1960 yılında bir kere daha, nefis bir cilt halinde, Garniere Freres Editeur tarafından bastırılmıştır.

1616 yılında Nurenberg'de Schweigger tarafından Almanca bir Kur'an tercümesi vücuda getirilmiştir. Kur'an ve tercümeleri hakkında, Batı kaynaklarından araştırma yapmak isteyenler için, son elli yıl içinde yapılan tercüme ve etüdlere ait, literatürde, hemen her dilde, yüzlerce kitap ismi vermek mümkündür. Biz, bu yazımızda sadece bir kaçını saymakla yetineceğiz:

1. **Le Coran** (Paris: Regis Blachere, 1947, 1950, 1957). Fransızca
2. **The Coran İnterpreted** (London: A. J. Arberry, 1955). İngilizce
3. **Der Koran** (Amsterdam: J. H. Kramers, 1956). Almanca
4. **The Conception of Faith in the Coran** (İsveç: Helmer Ruggen Uppala, 1955) İngilizce
5. **Il Corano** (Florenz: Alessandro Bansani, 1955). İtalyanca
6. **Muhammed und Der Koran** (Stuttgard: Rudi Paret, 1950) Almanca

Son bir kaç yıldır, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinde görülen İngilizce Kur'an tercümeleri içinde, Pakistan ve Hindistan müslüman bilginlerinin yaptıkları tercümeler büyük önem taşımaktadır. Kur'an hakkında geniş incelemeler yapan bu bilginler, kuvvetli İngilizceleri sayesinde, mükemmel tercümeler yapmaktadırlar. Bu şekilde, müslüman olmayan yazarların yaptıkları hatalar da ortadan kalkmaktadır. Amir Ali, Ebu'l-Kelâm Azad, Ali A. Yusuf ve M. Sıddıkî'nin tercümeleri bunlardan bir kaçıdır.

Amerika'da son yıllarda çıkan eserlerden bir kısmı da, Kur'an ile Tevrat ve İncil'in mukayeselerine aittir.

II. Dünya Harbinden bir kaç yıl sonra, İngiltere'de, R. V. C. Bodley tarafından yayınlanan **Hazret-i Muhammed** adlı kitap, Avrupa'da ve Amerika'da yankılar yapmıştır. Hazret-i Muhammed'in kişiliğine, büyüklüğüne ve Kur'anın esaslarına derin hayranlık duyan yazar, on yıla yakın bir süre, İslâm memleketlerinde, İslâmlık üzerinde esaslı araştırmalar yapmıştır. İslâm dinine ve Kur'ana karşı tarafsız bir tutumla ve büyük bir sempati duyarak yazdığı bu çok değerli eserin daha sonraki baskıları, İngiliz din

kurumları tarafından önlenmiştir. Türkçeye çevrilen ve Nebioğlu Yayınevi tarafından yayınlanan bu eser, cidden okunmağa değer.

Kur'an hakkında, Batı'da devlet adamlarından tutun, bilginlere, din adamlarına, komutanlara varıncaya kadar her çeşit insan, takdir ve hayranlıklarını belirtmekten kendilerini alıkoymamışlardır. Kur'anı ntelkin ettiği ve getirdiği ahlâk umdeleri ve insanlık faziletleri hakkında, Fransız müsteşriklerinden J. Emmanuel Sedillot (1777 — 1832), **Arabistan'ın Muhtasar Tarihi** adlı eserinde şöyle demektedir:

«Kur'an her türlü saygıya lâyık bir kitaptır. Kur'an, insanlara Allah haklarını tanıtmış, yaratıkların Allah'tan (yaratandan) ne bekleyeceğini, yaratıkların yaratan ile ilgisini en açık şekilde öğretmiştir. Kur'an, ahlâk ve felsefenin bütün esaslarını kapsar. Fazilet ve rezilet, hayır ve şer, eşyanın gerçek mahiyeti; sözün kıyası, her konu Kur'anda bildirilmiştir. Kur'an âyetleri, zamanın ihtiyaçlarına ve devrin olaylarına göre, Hazret.i Muhammed'e vahyedilmiştir. Bundan ötürüdür ki, Araplar toplu bir millet halinde birleşmişler, aralarında düşmanlıktan başka bir şey bulunmayan kabileler bu düşmanlıktan kurtularak, görülmemiş şekilde birbirlerine bağlanmışlardır. Hikmet ve felsefenin esasları olan kurallar, adalet ve eşitlik öğreten ve başkalarına iyilik etmeyi, faziletli olmayı telkin eden esaslar, bunların hepsi Kur'anda vardır. Kur'an insanı iktisat ve itidale sevkeder. Doğru yoldan çıkmadan, azgınlığından çıkarır. Yüksek ahlâkın nurlu zirvelerine ulaştırır. İnsanın kusurlarını, hatalarını kemale çevirir.»

Kur'an insanlara, mutluluk yolunda, din ve dünya hayatının temel ilkelerini telkin eder. Bunların hiç birini diğeri uğrunda feda etmez. Kur'anın ilkeleri genel olarak şunlardır:

1. Akideleri dalâletten (inançları sapıklıktan) kurtarır.
2. Vicdanlara tahakkümü kaldırır.
3. Hurafeleri, batıl itikatları temizler, taklit putları yıkar.
4. Allah ile kulu arasına başkasını sokmaz.
5. En mükemmel ibadet şeklini verir.
6. İnsanlar arasında tam bir eşitlik kurar, onların hukukunu korur.
7. Irk farklarını kaldırır, bütün insanların birliğini kabul eder.
8. Bütün gerçeklere (oluşlara) bakarak, Allah'ın kudret ve birliğini anlatır.
9. Kâinattaki nimetlerden insanca faydalanıp, daha iyi bir hayat yolu gösterir.
10. İnsanlar arasında fazilet fikirlerini yayarak kâmil insan yaratıp güzel örnek verir. Faziletlerle bezenmiş, rezilliklerden arınmış, hayırlı bir insan topluluğu ile, faziletli bir uygarlık meydana getirir.

İşte, Kur'anın istediği insanlık topluluğu böyle olacaktır. «Mükemmel iyinin düşmanıdır» diye bir söz vardır. Bir şeyin mükemmeli, daha iyisi varken iyiyi seçmek, ona itibar etmek, akılsızlık, geriliktir. Din konusunda da bu fikri ileri sürebiliriz. Allah'ın, insan zekâsının tekâmül kanunlarına, zaman unsuruna bağlılık derecesine göre gönderdi Tevrat, vaktinde iyi idi. Sonra gelen İncil ise, mükemmel olduğundan Tevrat'ın kalkması icap etti. Kur'an en mükemmel ve insan aklının devirdeki isteklerini karşılayabilecek bir kapasitede olduğundan, inkâr edilmesi, kalkması aslâ mümkün değildir. O, kıyamete kadar kuşakların isteklerine karşılık verecek, ışık tutacaktır. Esasen, Kur'anın ruhu, kâinatın azamet ve intizamını, yerdeki ve gökteki delilleri ibret gözü ile, dikkatle incelemek, bunların hepsinden, sonsuz ilmi ve kudreti ile bütün varlıkları sarıp kavrayan bir Allah'ın varlığına inanmak, iman etmektir!